

**ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ «РУСЬКОЇ ТРІЙЦІ»
В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ**

Євтух Микола Борисович,
д. пед. наук, проф.
дійсний член (академік) НАПН України
гол. наук. співр. відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна

Анотація. У тексті представлено просвітницьку діяльність «Руської трійці» на західноукраїнських землях, яка яскраво відзначилася в першій половині ХІХ століття; показано, яке місце займали члени гуртка передової Західноукраїнської молоді «Руська Трійця»: Маркіян Семенович Шашкевич (1811-1843 рр.), Іван Миколаєвич Вагилевич (1811-1866 рр.) та Яків Федорович Головацький (1814-1888 рр.). Розкрито надзвичайно важливу роль в розвитку освіти, а особливо – у боротьбі за права української мови на західноукраїнських землях.

Ключові слова: прогресивно-педагогічна думка, західноукраїнські землі, українські просвітителі Галичини, Буковини та Закарпаття, М.С. Шашкевич, І.М. Вагилевич, Я.Ф. Головацький, О.В. Духнович, О.І. Павловича, І.А. Ставровського, Ю.А. Федьковича, передові педагогічні ідеї, навчання, виховання, розвиток вищої освіти в незалежній Україні.

Розвиток прогресивно педагогічної думки на західноукраїнських землях в першій половині ХІХ століття знайшов своє відображення в освітньо-літературній діяльності та педагогічній творчості українських просвітителів Галичини, Буковини та Закарпаття, зокрема М.С. Шашкевича, І.М. Вагилевича, Я.Ф. Головацького, О.В. Духновича, О.І. Павловича, І.А. Ставровського, Ю.А. Федьковича та інші, які ставили своїм завданням поширення освіти серед

народу і пропаганду передових педагогічних ідей. Не дивлячись на реакційно-шовіністичну та колонізаторську політику австрійського, угорського та польського урядів, які всіляко перешкоджали дітям трудящих здобувати освіту рідною мовою, гальмували розвиток освіти, забороняли поширення прогресивних педагогічних ідей, передові діячі українського культурно-освітнього руху ще з більшою енергією боролися за розвиток народної школи і народної освіти на своїй рідній землі, розглядаючи освіту й шкільництво як могутню зброю в боротьбі трудящих західноукраїнських земель за своє соціальне і національне визволення. Своєю невтомною активною освітньо-педагогічною діяльністю вони зробили дуже багато для розвитку і пропаганди передової української й європейської педагогічної думки в Західній Україні.

Серед видатних українських культурно-освітніх діячів 30-х-40-х років XIX століття чітко місце займають члени гуртка передової Західноукраїнської молоді «Руська Трійця» - Маркіян Семенович Шашкевич (1811-1843 рр.), Іван Миколаєвич Вагилевич (1811-1866 рр.) та Яків Федорович Головацький (1814-1888рр.), які відіграли надзвичайно важливу роль у боротьбі за права української мови, виступаючи за навчання в школах рідною мовою і зробили значний внесок в розвиток освіти на західноукраїнських землях. Вони були першими в Західній Україні письменниками та культурно-освітніми діячами демократичного напрямку, творцями відомої «Русалки Дністрової» (1837 р.), яка поклала початок новій, народній літературі, започаткувала новий напрям у розвитку народної освіти, шкільництва і педагогічної думки на західноукраїнських землях.

Слід зазначити, що на той час українська культура на західноукраїнських землях перебувала у надзвичайно важкому становищі. Нестерпні соціально-економічні, політичні умови, насильна політизація та спілкування в Галичині, румунізація та спілкування в Буковині, мадяризація в Закарпатті, переслідування української мови, офіційне усунення її із шкіл і політика денационалізації української інтелігенції – все це згубно відбилося на всіх ділянках культури.

Гнобителі майже повністю позбавили український народ Галичини, Буковини і Закарпаття своєї власної інтелігенції, всіляко пригнічували трудовий люд, намагаючись знищити його духовні цінності, в народних школах було заборонено викладання українською мовою. Все це було спрямовано на остаточну ліквідацію українських шкіл на західноукраїнських землях. Проти такої ганебної політики західноукраїнського народу різко виступила передова галицька інтелігенція. Навколо М.С. Шашкевича та його вірних друзів істориків – І.М. Вагилевича, Я.Ф. Головацького – у Львівській семінарії, в якій вони навчалися, згуртувалась українська демократична молодь, яка активно стала на захист свого народу, його мови і культури.

Вони активно боролися за створення в Галичині нової національної української літератури, нового письменства, «як найпершої потреби всього народу». І, вже в 1893 р. члени гуртків видали рукописну збірку «Син Русі», яка збереглася до наших днів. Головним чином до збірки увійшли власні поетичні твори гуртківців. «Досить спати, прокидайтеся!» - був бойовий заклик до галицької молоді того часу. Заклик до освіти: «Разом к світлу, друзі жваві!»

У 1834 р. М.С. Шашкевич упорядкував нову першу збірку «Зоря», до якої увійшли вірші М.С. Шашкевича Я.Ф. Головацького, І.М. Вагилевича та їх товаришів, а також народні пісні та думи.

У 1836 р. члени гуртка «Руська Трійця» підготували нову літературну збірку «Русалка Дністровая», яка вийшла в Будапешті у 1837 р. Це перша книжка на західноукраїнських землях, яка була видана живою народною мовою, громадянським шрифтом і українським правописом. Збірка стала гаслом протесту проти всієї феодальної реакції, «метиляревського» абсолютизму, плюралізму, проти реакційної політики денаціоналізації і насущного розчленування єдиного українського народу і закликала до цілісного єднання українців. Вона відіграла надзвичайно велику роль тим, що пробуджувала патріотичні почуття у галицької молоді, закликала до усвідомлення національної гідності, дала поштовх розвитку української демократичної культури, знаменувала собою якісно новий етап розвитку

української літературної мови, стала просвітницею демократичного письменства на українських землях. За словами І.Я. Франка «Русалка Дністровая» була «...явищем наскрізь революційним для свого часу».

Всі твори, як і просвітницька діяльність членів гуртка «Руська Трійця» були пронизані ідеєю єдності українських земель, ідеєю дружби, єднання всіх слов'янських народів. Основою їхньої творчості була глибока народність, гуманізм і патріотизм.

М.С. Шашкевич, Я.Ф. Головацький, І.М. Вагилевич виступили за навчання в школах рідною мовою за поширення освіти серед простого люду. Вони вважали народну освіту «найпершою потребою всього народу», про що яскраво свідчить брошура М.С. Шашкевича «Азбука і абетка» видана польською мовою у 1836 р. З-під пера М.С. Шашкевича згодом вийшла «Читанка для малих дітей» (1855 р.) – перша читанка в Україні, яка залишила помітний слід в історії прогресивної педагогічної думки.

Не менш цінні думки про народну освіту і виховання залишив професор української мови і літератури Львівського університету Я.Ф. Головацький. Разом із своїми однодумцями членами «Руської Трійці» він пропагував про єдність українського народу, обстоював право на розвиток у Галичині української міжнародної мови, право розмовляти дітей рідною мовою. У своїх освітньо-педагогічних поглядах Я.Ф. Головацький дотримувався принципу народності у вихованні дітей, засуджував політику національної дискримінації, різко виступав проти муштри та діяльного покарання учнів. У 1849 р. він склав і видав «Граматика руської мови», а також один із перших нарисів в історії розвитку освіти в Галичині «Про перший літературно-розумовий рух в Галичині».

Вагомий внесок у розвиток народної освіти й демократизації педагогічної думки в Галичині зробив український поет, філолог, етнограф, просвітитель, громадський діяч першої половини XIX століття І.М. Вагилевич. Він брав участь у підготовці альманаху «Русалка Дністровія», в якому опублікував прийнятту визвольними мотивами тиску «Людей» віршовану казку «Жулин і

калина» (1837 р.) та свою передмову до збірки українських народних пісень. Тут же передрукував статтю «Замітки о о руській літературі» (1848 р.) – один з перших оглядів українського письменства, переклав на українську мову «Слово коментар». Був редактором часопису «Щоденник Руський» в якому передрукував ряд матеріалів про Т.Г. Шевченка і Кирило-Мифодіївське товариство в Києві.

І.М. Вагилевич передруковував пісні стародавні з українськими культурно-освітніми звичаями з інших слов'янських народів, дискутував за навчання в школах Галичини рідною мовою, за народність у вихованні дітей, виступав проти денационалізаторської політики австро-угорської влади на галицьких землях.

На арену боротьби за покращення освіти, навчання і виховання дітей виходить український письменник, поет і просвітитель Олександр Васильович Духнович (1803-1865 рр.), - видатний представник педагогічної думки.

Наукова, просвітницька і педагогічна діяльність О.В. Духновича, його літературно-поетичні і педагогічні твори, з якими він у 40-50-х рр. вийшов у світ, сприяли поширенню освіти, розвитку національної самосвідомості українського народу і зміцненню ідеї возз'єднання із своїми східними братами. Незважаючи на культурно-політичну і територіальну ізоляцію Закарпаття від східної частини України, О.В. Духнович не тільки сприйняв передові педагогічні ідеї свого часу, а й творчо розвинув їх на засадах народності, демократизму і гуманізму.

Питання виховання і навчання дітей О.В. Духнович вирішував на основі всього передового, що було створено педагогічною думкою до нього, а особливо під впливом педагогічних ідей Г.С. Сковороди.

Найбільш повно і широко педагогічні погляди він виклав у своїй книзі «Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских» (1857 р.). Це був перший в Західній Україні посібник з педагогіки, який відіграв значну роль у пропаганді педагогічних знань і підготовки вчителів початкової школи.

О.В. Духнович зробив значний для свого часу внесок у теорію і практику

початкового навчання, він виступав за створення початкової школи в кожному селі, за освіту рідною мовою. Ним написано ряд навчальних посібників, зокрема «Книжища читальная для начинающих» (1847 р.) – буквар, який витримав кілька видань, «Поздравление Русинов на год 1850» (1850 р.) – перший в Угорщині український календар-альманах», «Сокращенная грамматика письменного русского языка» (1853 р.), «Краткий землепис для молодых русинов» (1851 р.) – підручник з географії для народної школи, посібник з історії та інші.

У своїй педагогічній теорії О.В. Духнович глибоко, логічно і доступно обґрунтував ідею народного виховання в її найбільш прогресивному розумінні.

Він відкривав народні школи, бібліотеки, музеї, видає книги для шкіл на рідній мові і навчальні посібники для народних учителів, переслідуючи благородну мету і звільнити свій народ від неосвіченості і темноти, «отворить ему врата жизни» в майбутнє з тим, щоб трудовий люд мав змогу «пользоваться правом человечества и участвовать во избрании законодательства».

Головним завданням своєї літературної і педагогічної він вважав формування нового покоління «синів народу», здатних до активного культурного і політичного перетворення суспільних і соціальних умов життя трудящих мирним шляхом.

Суспільну сутність виховання О.В. Духнович визначав його метою і завданнями. Кінцевою метою виховання просвітителів вважав розвиток людини, яка живе суспільними інтересами, прагне до істини і правди, добра і людяності, поєднує інтереси всього людства з інтересами свого народу і своїми особистими.

На думку О.В. Духновича, школа в селі може, і повинна стати не тільки школою радості, а й казкою освіти, школою моральності, центром культурного життя населення, джерелом світлого майбутнього всього народу. Основні педагогічні ідеї О.В. Духнович виклав у головній своїй педагогічній праці «Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских», яка стала педагогічним посібником не тільки закарпатської, буковинської, а й Західної

України [2].

Прогресивні педагогічні думки О.В. Духнович виклав також і в своєму творі «Добродетель превышает богатство» (1852 р.), де показана школа, яка кузня народного щастя і благополуччя, а вчитель в ній – коваль, що самовіддано служить своєму народові, виховує нове, більш щасливе покоління громадян і патріотів, котрі захищатимуть права свого народу [1].

Вимагаючи різнобічного розвитку дітей, О.В. Духнович радить вчителям одночасно здійснювати розумове, моральне, фізичне і естетичне виховання.

Перед учителями просвітитель ставить високі патріотичні завдання з метою піднесення культури і національної свідомості пригніченого народу.

У закликах О.В. Духнович до вчителів, до всього народу відбилася палка мрія просвітителя-патріота про краще майбутнє своєї Батьківщини, в якій проявився поклик і сили просвітителя, який пішов шляхом реальних засобів боротьби за здійснення прогресивних ідей своєї педагогічної теорії, в основі якої лежали принципи гуманізму, людяності, патріотизму і народності [3]. Ці принципи визначили оптимізм О.В. Духновича, віру в людину, в свідомості дітей до освіти і розвитку, віру у велику силу освіти. Ці принципи в цілому визначили і світогляд О.В. Духновича, його погляди на школу і вчителя.

Його прекрасні висловлювання про народного вчителя у формуванні молодого покоління і перетворенні суспільних умов на користь трудящих співзвучні нашому часу. Його педагогіка була педагогікою активної боротьби за вдосконалення людської особистості, за перебудову існуючих суспільних відносин, за створення справедливого суспільного ладу на землі. В цьому саме і полягає прогресивний характер його педагогічних ідей, які увійшли в золотий фонд вітчизняної педагогічної думки.

Патріоти-просвітителі насильно і штучно роз'єднаних українських земель навіть в складних умовах австрійської окупації продовжували розвивати загальні традиції передової вітчизняної педагогічної думки, які склалися в попередні роки. Вони поширювали передові педагогічні ідеї, боролися за народну школу з рідною мовою навчання, виступали проти асиміляторської

політики австрійського уряду, боролися за формування патріотичних почуттів молоді.

Таким чином, зі славетними іменами М.С. Шашкевича, І.М. Вагилевича, Я.Ф. Головацького та О.В. Духновича тісно пов'язані становлення і розвиток прогресивної педагогічної думки на західноукраїнських землях, характерними рисами якої були гуманізм, народність і демократизм, використання інтересу до знань, до науки, формування патріотичних почуттів як основної сили педагогічної теорії.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Духнович А.В. Добродетель превещает богатство. – Перемишль, 1852.
2. Духнович А.В. Народная педагогія в пользу училищ и учителей сельских. – Львов, 1857.
3. Записки Александра Духновича. – Львів, 1855.